

EUR GUIDE

Samhället och Ideologi

 Svensk version

This project is co-funded by the Internal Security Fund of the European Union – **GA N° 871038**

1. Om EUROGUIDE Projektet och Partners

Om EUROGUIDE

Tonåren är en tid i alla människors liv där vi ofta ifrågasätter, utvecklar våra idéer och åsikter, utforskar olika världsbilder och söker efter vår identitet och roll i världen. Utbildning är därmed avgörande för att bl.a. förhindra att ungdomar lockas till extremistiska ideologier, rörelser och organisationer - oavsett om det är religiös extremism, högerextremism, vänsterextremism eller andra hot mot demokratiska och inkluderande samhällen. Det är därför väldigt viktigt att hjälpa och stödja personer som arbetar som frontlinjeutövare (till exempel lärare, ungdomsledare och socialarbetare) för att göra det möjligt för dem att på ett effektivare sätt ta itu med ungdomars utsatthet för radikaliserings och extremism. Detta kommer följaktligen att bidra till att förebygga och motverka ungdomsradikalisering och våldsbejakande extremism; både i den verkliga, men också i den virtuella världen som ungdomar lever i nu.

Frontlinjeutövare på lokal nivå kan bidra till att förhindra radikaliserings genom att ta itu med de polariseringsfrågor som kan leda till att en/flera ungdomar känner sig marginaliserade, vilse, osv. och därmed ytterligare utsatta för extremistiska ideologier. Ett av de största problemen när det gäller att skapa resurser för att stödja lärare, socialarbetare, osv. är att de frågor som orsakar polarisering kommer att variera avsevärt mellan EU:s medlemsstater och mellan de olika typer av extremism som ungdomar kan utsättas för. Det finns även olikheter inom ett land där problemen kan variera väsentligt från norr till söder, stad till stad, och t.o.m. skola till skola.

Dock, trots dessa obestridliga skillnader och komplexiteten i ämnet, finns det viktiga likheter som EU-länder och olika frontlinjeutövare kan lära av varandra. EUROGUIDE-förslagen är därför att producera praktiska verktyg – tillgängliga via en online-plattform¹ – för att bemyndiga olika frontlinjeutövare i deras uppdrag att vägleda och lära ungdomar att identifiera och anta de demokratiska värden som delas av EU-medborgare, och som därför kan vara av allmänt värde. De praktiska verktygen i online-plattformen omfattar:

- En första-hjälpen *handbok* för frontlinjeutövare med praktiska svar på kontroversiella händelser och beteenden, skrivna för varje partnerland² på det lokala språket och därmed också främst baserat på den specifika nationella situationen i varje land. Handboken är både tillgänglig i PDF-version eller som ett interaktivt verktyg.
- En *online-frågesport* för frontlinjeutövare att använda med unga. Målet med denna frågesport är att hjälpa frontlinjeutövare i varje partnerland att bättre känna igen till exempel falska nyheter och propaganda, vilket följaktligen kan hjälpa unga att bygga sin motståndskraft mot bl.a. polariserande berättelser genom att öka deras kritiska tänkande.
- Ett *online-utbildningsprogram* som på ett enkelt vis förklarar för frontlinjeutövare hur de ska använda online-plattformen på ett effektivt sätt.

¹ Den refereras också som "levande plattform" (engelska: "living platform") då den kommer att skapas på ett sätt som gör det enkelt för EUROGUIDE partners att uppdatera dess innehåll i framtiden om nödvändigt.

² De länder som deltar i EUROGUIDE projektet är Sverige, Belgien, Nederländerna, Ungern och Italien.

Innehållet för varje lands handbok har utvecklats genom intervjuer med frontlinjeutövare som bor och jobbar i Belgien, Sverige, Italien, Ungern och Nederländerna. Detta för att bättre förstå de nuvarande problem, frustrationer, befintliga luckor och stöd som för att – på ett effektivare sätt – förhindra och motverka polarisering och radikalering bland unga. Det har också tillåtit EUROGUIDE-konsortiet att utbyta idéer, jämföra metoder och samverka länderna emellan för att, i största möjliga utsträckning, fastställa gemensamma tips, värderingar, osv. och integrera dessa i det dagliga arbetet och i den interaktion som lärare, socialarbetare, ungdomsledare, osv. har med ungdomar – och i slutändan skapa en handbok anpassad till varje partnerland. Online-frågesporten som frontlinjeutövare bör använda tillsammans med ungdomarna är, i viss utsträckning, formulerad på ett likartat sätt partnerländerna emellan. Dock har vissa frågor behövts ändras och anpassas för att passa in i varje lands specifika sammanhang.

Som ett resultat av online plattformen och via de nämnda praktiska verktygen, kommer utövare förhoppningsvis kunna integrera undervisningen om delade värderingar i det stöd det ger unga, få tillgång till pragmatiska lösningar och svar på specifika problem, och använda resurser som hjälper ungdomar att få mediekunskap som stöder deras motståndskraft mot extremistiska miljöer. Huvudsyftet med EUROGUIDE projektet kan således sammanfattas under de följande fyra punkter:

- *Öka medvetenheten och kapaciteten hos frontlinjeutövare att känna igen polarisering* → frontlinjeutövare som interagerar med ungdomar kommer att få en bättre förståelse för till exempel orsaker och effekter av polarisering och de ideologier och desinformation som kan främja detta.
- *Främja interaktionen mellan olika lokala aktörer* → online plattformen kommer att koppla frontlinjeutövare till pålitliga partners och låta olika organisationer dela viktig information och erfarenhet inom ämnet.
- *Främjande av åsikter om alternativa röster* → de praktiska verktygen kommer att ge frontlinjeutövare konkreta, koncisa och konstruktiva svar på de kontroversiella och svåra situationer de kan stöta på i sitt dagliga arbete med unga. Dessa budskap kommer vidare inriktas på gemensamma och demokratiska värderingar.
- *Utveckla och främja praktiska verktyg* → utveckla en online-plattform (som inkluderar en handbok, frågesport, och online-utbildningsprogram) för frontlinjeutövare som effektivt kommer att öka deras förmåga att förebygga och motverka radikalering, polarisering och våldsbejakande extremism.

Varför EUROGUIDE?

Från EUROGUIDE partners tidigare erfarenhet har det framkommit att flera insatser över hela EU främst har riktat in sig på att identifiera tecken på radikaliserings i skolor och/eller skapa guider som syftar till att undervisa om kontroversiella frågor. Dock finns det få initiativ och ett stort behov inom EU nu att erbjuda djupgående vägledning till ett större antal frontlinjeutövare. Dessutom finns det även få resurser som ger pragmatiska lösningar och riktlinjer för att reagera och svara konstruktivt på polariserande berättelser som kan förekomma när man arbetar med unga. De få resurser som finns om detta blir ofta föråldrade, eftersom extremistiska narrativ ständigt skiftar.

EUROGUIDE Partners

Tabell 1 – Basisk information om projektets konsortium

	Organisation	Abbreviation	Land	Hemsida
1	EUROPEAN FOUNDATION FOR DEMOCRACY	EFD	Belgien	https://www.europeandemocracy.eu/
2	CEAPIRE	CEAPIRE	Belgien	http://www.ceapire.be/en/
3	HET GEMEENSCHAPSONDERWIJS	GO	Belgien	https://www.g-o.be/
4	POLITICAL CAPITAL SZOLGALTATO KFT	POL CAP	Ungern	https://www.politicalcapital.hu/
5	DEMOKRATIKUS IFJUSAGERT ALAPITVANY	DIA	Ungern	https://i-dia.org/
6	ASSOCIAZIONE NAZIONALE ASSISTENTI SOCIALI	ASSNAS	Italien	https://www.assnas.it/
7	NOMOS CENTRO STUDI PARLAMENTARI SRL	NOMOS	Italien	https://www.nomoscsp.com/
8	ISTITUTO DON CALABRIA	IRCCS	Italien	http://www.doncalabriaeuropa.org/
9	COORDINAMENTO NAZIONALE COMUNITA DI ACCOGLIENZA ASSOCIAZIONE	CNCA	Italien	https://www.cnca.it/
10	STICHTING THE CONFLICT AND EDUCATION LEARNING LABORATORY	CELL	Nederländerna	https://www.cell.foundation/

2. Tack/Acknowledgement

Vi i EUROGUIDE Sverige vill varmt tacka alla frontlinjeutövare runt om i Sverige som tog sig tiden att bidra till EUROGUIDE projektet genom att dela all sin kunskap och erfarenhet med oss. Ert deltagande har varit avgörande för detta arbete och vi är verkligen tacksamma för er tid, intresse och insats. Vi hoppas starkt att denna handbok kommer att vara till bra stöd och vägledning till er alla, och vi önskar er stort lycka till i ert viktiga arbete med unga. Vidare, vill vi även ge ett stort tack till alla de organisationer, individer, och experter i Belgien och Sverige som vi har konsulterat under projektets gång. Tack så mycket för er tid och intresse.

3. Innehållsförteckning

1. Om EUROGUIDE Projektet och Partners	2
2. Tack/Acknowledgement	5
3. Innehållsförteckning	6
4. Samhället och Ideologi.....	7
1. Finns det specifika beteenden och/eller tecken som kan indikera att en ungdom håller på att bli radikaliserad?.....	7
2. Hur borde jag agera om en elev fastar på grund av en religiös högtid och därmed inte aktivt kan delta i en lektion, aktivitet, osv. under denna period?.....	8
3. På platser där mat erbjuds (till exempel skolmatsalen och ungdomsläger), vad kan jag göra om en ungdom vägrar att äta på grund av religiösa dietregler (exempel: Halal och Kosher)?.....	9
4. Vad borde jag göra om en ungdom försöker ta tid från skolundervisningen för att delta i en religiös högtid eller aktiviteter?	10
5. Vad ska jag göra om en ungdom öppet prisar ett/flera terroristattacker och/eller länkar en/flera religioner och dess troende till terrorism?	12
6. Hur borde jag agera om jag bevittnar att en ungdom delar extremistpropaganda (i form av till exempel lappar, klistermärken, eller videos via mobiltelefonen) med andra unga?	13
7. Om en/flera ungdomar starkt tror och stödjer olika konspirationsteorier, falska nyheter, och alternativa fakta, hur kan jag på ett konstruktivt sätt motverka detta?.....	14
8. Hur borde jag agera om en ungdom vill lämna en extremistisk miljö/grupp?	15

4. Samhället och Ideologi

1. *Finns det specifika beteenden och/eller tecken som kan indikera att en ungdom håller på att bli radikaliserad?*

Utmaning

Det händer att frontlinjeutövare ibland bevittnar förändringar i en/flera elevers beteenden. Dessa förändringar kan inkludera allt från fysiska till personlighetsmässiga förändringar (till exempel från ändrad klädstil, ett mer tillbakadraget beteende, till att bära på smycken med religiösa eller ideologiska symboler). Utmaningen med detta är att kunna urskilja om dessa beteenden och förändringar är tecken på radikalisering eller bara en naturlig del av ungdomstiden. Det kan vara känsligt och ibland kontraproduktivt om en frontlinjeutövare – utan att allts ha pratat med ungdomen/vårdnadshavaren – tar direkt kontakt med bl.a. polis eller socialtjänst för att han/hon misstänker att ungdomen håller på att ansluta sig till farliga miljöer. Detta kan följaktligen vidare alienera och skada en elev som till exempel håller på att gå igenom en familjekris, men som inte alls är kopplat till att han/hon håller på att bli radikaliserad.

Åtgärdsalternativ

Vägarna som leder till radikalisering varierar och är specifika för varje fall; processen är ofta komplex och kan ske samtidigt på både individ-, grupp- och samhällsnivå. Det finns som sagt ingen direkt "profil" som pekar ut individer som dras till radikalisering samt våldsbejakande extremism³. Dock har det visat sig att även om det inte finns en homogen process som leder till att en individ blir radikaliserad, finns det varningssignaler som kan antyda att en elev håller på att radikaliseras. Förändringar i utseende, socialt umgänge, attityder, och personlighet är alla exempel på tecken som kan indikera att något inte står rätt med eleven. Vidare kan det vara viktigt för dig att uppmärksamma andra tecken som bl.a. ett konfrontativt förhållningsätt ("vi och dem"), intolerans mot andras åsikter, användning av hatretorik och – i vissa fall – användning av hot och våld. För mer detaljerad information och exempel om detta kan du referera tillbaka till handbokens introduktion. Det är vidare viktigt att du noterar att i de flesta fall för att kunna märka och mer exakt förutsäga att en ungdom håller på att bli radikaliserad, brukar det vara en kombination av tecken. Som professionell kan du fråga dig själv om förändringen i elevens beteende kan vara ett rop på uppmärksamhet, utanförskap, missbruk, osv. eller en helt naturlig del av en tonårsprocess där till exempel identitetssökande ingår⁴. Vidare kan det vara bra och angeläget med en diskussion tillsammans med kollegor som kan erbjuda andra perspektiv och också hålla ett framtida öga på eleven.

Det är också grundläggande att notera att radikaliseringsprocessen kan vara lång, utdragen, men ibland relativt snabb. Alla som arbetar inom skola, polis, hälso- och sjukvård är därmed skyldiga enligt lag att anmäla om det finns misstanke om att ett barn upp till 18 år far illa eller riskerar att fara illa. För barnet som drabbas kan det vara livsavgörande att dessa personer tar sin anmälningsplikt på

³ Rehn and Millington, "Hjälp skolpersonal att hantera radikalisering".

⁴ Socialstyrelsen, "Kort om våldsbejakande extremism - socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna".

största allvar och fullgör den⁵. Å andra sidan är det viktigt att du först har en konstruktiv dialog med ungdomen om du sakta men säkert märker förändringar i beteende, utseende, personlighet, osv. Här kan du och eleven, till exempel i ett enskilt samtal, ha en diskussion där han/hon kan uttrycka sig och du som frontlinjeutövare bättre kan förstå de bakomliggande orsakerna till hans/hennes förändring(ar). Upptäckten av tidiga tecken på radikaliserings kan förhindra än värre radikaliserings av ungdomar och skydda dem från olika negativa konsekvenser. Vidare, om dessa ändringar är kopplade till andra orsaker (exempel: familjekris, missbruk och uppmärksamhet) är det lika nödvändigt att du är medveten om dessa för att kunna hjälpa och stödja eleven på bästa sätt. Att boka ett möte med ungdomens vårdnadshavare kan också visa sig effektivt och betydelsefullt för att bättre förstå de bakomliggande skälen till elevens förändringar. Här kan du både informera och få ytterligare information från bl.a. föräldrar om varför deras son/dotter idag beter sig på ett visst sätt och hur ni kan hjälpa och stödja eleven så att han/hon inte hamnar i farliga miljöer.

2. *Hur borde jag agera om en elev fastar på grund av en religiös högtid och därmed inte aktivt kan delta i en lektion, aktivitet, osv. under denna period?*

Utmaning

Barnens fastande har blivit en stor fråga för bl.a. skolan. Ramadan är ett exempel på en religiös högtid där rätttroga muslimer ska avstå från att äta (och i vissa fall även från att dricka) mellan soluppgången och solnedgången. Ramadan gäller teoretiskt sett inte för mindre barn, men det har ändå visat sig vara ett problem i bl.a. skolbespisningen när muslimska barn inte vill äta⁶. Det är inte ovanligt med gruppträck, speciellt mellan tonåringar för att hålla fastan⁷. Att gå hela dagen utan att äta och dricka kan starkt negativt påverka en ung elevs koncentration, humör och prestation i en lektion, sportaktivitet, osv. Detta har visat sig vara en viktig fråga när fastan har fallit under till exempel de nationella proven där elever måste äta, dricka, sova, osv. för att orka med studierna och prestera bra på proven. Vidare händer det att frånvaro från till exempel skolan och andra aktiviteter som barn gör utanför skolan (exempel: spelar en sport) ökar på grund av fastan då barn är för trötta, hungriga, osv. för att klara av det⁸. Andra religiösa högtider där man fastar inkluderar till exempel Yom Kippur för Judar (där man också fastar från soluppgång till solnedgång) och the Great Forty-Day Fast för Ortodoxa och andra Kristna grupper (där man normalt avstår endast från en viss typ av mat)⁹.

Åtgärdsalternativ

Dialogen med föräldrar kring fastan handlar om att säkerställa att alla unga kan uppnå målen i och utanför skolan. Att äta, dricka, sova, osv. är alltid viktigt för elevens välmående, utveckling och aktiva deltagande i en lektion, sportaktivitet, osv. Som frontlinjeutövare är det fundamentalt att du har en dialog med föräldrarna om detta, samt förklarar hur ditt ansvar som skolsköterska, lärare, ungdomsledare, tränare, osv. ligger i att se till att alla de ungdomar och barn du har ansvar för mår bra. Vidare, är det viktigt att notera att enligt Koranen till exempel är alla barn upp till pubertetsåldern

⁵ För dig som jobbar i skola läs mer om anmälningsplikt och vad det innebär [här](#).

⁶ Israelsson, "Muslimska barn vill fasta under ramadan – skolan säger nej".

⁷ Kågström, "Skolbarn fastar när ramadan inleds".

⁸ Demir, "Rektorns stora oro: Fastan under ramadan slår mot elevernas betyg".

⁹ Corn m.fl., "Fasting and Feasting in Three Traditions: Judaism, Christianity, Islam".

undantagna från att fasta under den religiösa högtiden Ramadan. När det gäller barn i tonåren finns det olika förhållningssätt bland muslimer, där några tycker att de ska omfattas av fastan medan andra inte samtycker till detta. Under de senaste åren har det förts debatter om att exempelvis anpassa fastemånaden efter den plats man befinner sig på, och i dag väjer vissa muslimer i Sverige att bl.a. följa soluppgång och solnedgång i andra länder när fastan inträffar under en ljus tidsperiod¹⁰.

Samma sak inträffar med ungdomar som måste fokusera på skolarbetet eller prestera till sin fulla potential i en aktivitet (till exempel en sporttävling), där de uppmuntras att inte fasta eller fasta under en annan period (till exempel under helgerna när han/hon inte måste gå i skolan eller de dagar han/hon har ledigt från träningen). Abdirahmaan Sheikh Muhiadiin Eli – imam i Göteborg – som är väl känd för att ha arbetat aktivt mot religiös radikaliserings och extremism fram till sin bortgång 2020¹¹, brukade säga att fastan är en förpliktelse men inte för barn¹². Att bjuda in en imam, rabbin, präst, osv. för att hålla ett tal om dessa teman under till exempel religionskunskap i skolan kan vara ett effektivt sätt att nå ut till dina unga. Här kan de i en trygg miljö ha en debatt och ställa frågor direkt till en religiös ledare som de många gånger anser mer trovärdig inom dessa teman än en lärare, socialarbetare, ungdomsledare, tränare, osv. Det kan också hjälpa en ungdom att hitta och anknyta till en öppen och positiv religiös miljö, då han/hon har lärt känna denna imam, präst, rabbin, osv. i till exempel skolan. Det ger andra elever också möjligheten att öka sin kunskap och bättre förstå andra kamraters tro och traditioner och varför de till exempel fastar under högtider som Ramadan, Yom Kippur, och the Great Forty-Day Fast. Detta kan öka empati, förståelse och respekt mellan unga.

Notera vidare att du inte kan tvinga ett barn att äta under några omständigheter. Det finns barn som redan i sig har svårt att äta och då får man försöka hantera detta på andra vis (till exempel ta kontakt med vårdnadshavare).

3. *På platser där mat erbjuds (till exempel skolmatsalen och ungdomsläger), vad kan jag göra om en ungdom vägrar att äta på grund av religiösa dietregler (exempel: Halal och Kosher)?*

Utmaning

Det kan hända att en ungdom beslutar sig för att inte äta om maten som erbjuds inte är i enlighet med de religiösa dietregler som han/hon följer (exempel: Halal och Kosher).

Åtgärdsalternativ

Att skolmåltiden är god, näringsriktig och uppskattad av eleverna är av stor betydelse i en skola. En nyttig och god skollunch som serveras i en trivsamtidsmiljö underlättar bl.a. inlärningen och främjar såväl bra matvanor som en bra hälsa hos barn¹³. Enligt skollagen ska alla elever i till exempel grundskolan¹⁴ erbjudas näringsriktiga skolmåltider¹⁵. Å andra sidan finns det inget direkt krav på att

¹⁰ Kågström, "Skolbarn fastar när ramadan inleds".

¹¹ Jusufi, "Hibas sorg: Har förlorat sin son och make samma vår".

¹² Demir, "Rektorns stora oro: Fastan under ramadan slår mot elevernas betyg".

¹³ Läs mer om skolmaten i Sverige [här](#).

¹⁴ Detta gäller också för förskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan.

¹⁵ 10 kapitlet 10 § skollagen (2010:800).

det ska serveras skolmåltider i gymnasieskolan, även om de flesta kommuner och skolor väljer att göra det. Det är viktigt att understryka här att i den fristående skolan är det alltid kommunen och styrelsen som beslutar om vilken mat som ska serveras och på vilka sätt serveringen ska ske. I många kommuner har man nuförtiden en gemensam matsedel som följs av alla skolor, medan det på andra ställen är varje skola som får bestämma sin matsedel. Elever har full rätt att påverka sin utbildning och sin arbetsmiljö¹⁶. Därför kan elever också ha inflytande över maten som serveras i skolan. Du som jobbar inom skolan kan alltid uppmuntra dina studenter att skicka in förslag till bl.a. matrådet eller hälsorådet för att förbättra skolmaten och miljön i skolrestaurangen¹⁷. Enligt livsmedelsverket borde lunchbudet i skolor bestå varje dag av till exempel:

- En eller flera lagade rätter (varav minst en vegetarisk rätt som alla kan äta).
- Salladsbord med minst fem olika komponenter.
- Bröd och smörgåsfett.
- Vatten och eventuellt mjölk eller berikade vegetabiliska drycker.

All livsmedel som köps in borde ha producerats med hänsyn till djurskydd, miljö och social hållbarhet. Kött borde begränsas med andra proteinrika livsmedel och mer frukt och grönsaker ska introduceras vid matbordet¹⁸. Således, med dessa punkter i åtanke, ifall en skola av olika skäl inte kan erbjuda studenter till exempel Kosher och Halal kött måste de då kunna erbjuda andra matalternativ som uppfyller de nordiska näringsrekommendationerna. Inget barn i och utanför skolan får bli diskriminerad på grund av religion eller trosuppfattning. Därmed, när det kommer till religiösa och medicinska skäl så har alla elever i Sverige rätt till matanpassning om mat erbjuds, både i och utanför skolan¹⁹. Detta innebär vidare att ställen som träningscenter, ungdomsläger, osv. som serverar mat skall – precis som skolan – ta hänsyn till de ungas dietrestriktioner och erbjuda olika matval som alla kan äta. De borde också vara näringsriktiga måltider, där verksamheten likaså kan inblanda elever då och då för att se vad de tycker om maten och hur det kan förbättras i framtiden.

4. Vad borde jag göra om en ungdom försöker ta tid från skolundervisningen för att delta i en religiös högtid eller aktiviteter?

Utmaning

Under valåret 2018 var frågan om konfessionella skolor och rätt till religiös praxis i skolan en av de allra hetaste potatisarna. Det har varit diskussion om till exempel svenska skolor borde få införa bönerum för muslimska studenter och vilken koppling skolor ska ha till kyrkan. Detta då man traditionellt i Sverige har hållit bl.a. skolavslutningen i kyrkan. Dessa situationer har ofta lämnat skolor och dess personal i en svår sits, då det inte alltid har varit kristallklart hur de ska agera och att det finns många olika åsikter angående dessa frågor.

¹⁶ Skolverket, "Mat i förskolan och skolan".

¹⁷ SkolmatSverige, "2000 skolluncher under din skoltid!".

¹⁸ Livsmedelsverket, "Måltidsmodellen".

¹⁹ Ekman, "Livsmedelsverket: Ser inga problem med att inte erbjuda halalkött".

Åtgärdsalternativ

Det svenska skolväsendet är uppbyggt utifrån att utbildningen som allmän regel ska vara saklig, allsidig och icke-konfessionell. Detta innebär att skolan ska vara en neutral plats, där religiösa inslag som bön, välsignelse, predikan, trosbekännelse, eller annan form av förkunnelse inte får förekomma vare sig i undervisningen eller annars. Föräldrar ska känna sig bekväma med att skicka sina barn till skolan och elever ska aldrig behöva utsättas för religiös påverkan i skolan²⁰. Därmed, i enlighet med skollagen²¹, ska utbildningen vid en skolenhet eller förskoleenhet med offentlig huvudman vara icke-konfessionell. Förbudet mot konfessionella inslag gäller här således såväl själva utbildningen som undervisningen i dess helhet. Detta gäller även för undervisningen vid fristående skolor, fristående förskolor, och fristående fritidshem²² som ska vara icke-konfessionella. Det är dock väldigt grundläggande att notera att generellt, mot bakgrund av den grundlagsskyddade religionsfriheten som existerar i Sverige, finns det inget som hindrar att en elev - på eget initiativ - utövar religion inom verksamheten (till exempel be en bön i anslutning till sin måltid). Ytterligare, gällande utbildningen i övrigt vid fristående skolor, fristående förskolor och fristående fritidshem, får de ha en konfessionell inriktning²³. Detta, så länge det sker separat från undervisningen och inte strider mot de allmänna mål och värdegrunder som gäller för utbildningen i övrigt och som framgår av skolförfattningar och läroplan. Det bör också uppmärksammas att elever omfattas av arbetsmiljölagen, vilket innebär att deras behov av vila och återhämtning under skoldagen måste tillgodoses, vilket kan begränsa i vilken vidd skolan kan organisera till exempel bönestunder under rasterna. Det är även viktigt att understryka att deltagandet i konfessionella inslag vidare är helt frivilligt enligt lag, vilket innebär att det ska tydliggöras för alla elever att det är möjligt att avstå från dessa inslag.

Därmed, om en ungdom försöker ta tid från skolundervisningen för att delta i en religiös praxis är detta inte tillåtet. Vidare, ifall en/flera elever klagat över att deras skola inte har ett bönerum är det viktigt att du som lärare klargör för dem att skolan alltid respekterar deras religion och tro, men att skolan ska vara en trygg och neutral plats för alla. Alla elever ska behandlas lika, vilket innebär att om ett bönerum erbjuds till de muslimska barnen borde samma behandling gälla till alla andra barn från olika religiösa övertygelser. Detta är helt enkelt inte genomförbart. Ytterligare, när det gäller koppling skola-kyrka, finns det ingen uttrycklig reglering i skollagen gällande firandet av skolavslutningar och andra traditionella högtider. Notera å andra sidan att skolavslutningar och firande av traditionella högtider inte utgör undervisning men utbildning. Enligt Skolverkets riktlinjer bör lämpligheten i att hålla skolavslutning i religiöst betingade lokaler övervägas noga, då alla elever ska kunna delta vid skolavslutningen²⁴. Dock kan det bli betraktat som ett pedagogiskt misslyckande om ungdomar i allmänhet inte kan besöka och visa respekt i en religiös plats som inte är deras egen.

²⁰ Hielle, "Lesseboskola har bönerum – kan vara mot Skolverkets regler".

²¹ 1 kapitlet 6 § skollagen (2010:800).

²² 1 kapitlet 7 § skollagen (2010:800).

²³ 1 kapitlet 7 § skollagen (2010:800).

²⁴ Regeringskansliet, "SOU 2019:64 Nya regler för skolor med konfessionell inriktning".

5. Vad ska jag göra om en ungdom öppet prisar ett/flera terroristattacker och/eller länkar en/flera religioner och dess troende till terrorism?

Utmaning

Det har hänt att en/flera ungdomar har öppet uttryckt stöd för ett/flera terroristattacker utförda av terror och extremistgrupper. Under dessa tillfällen har eleven uttryckt bl.a. att dessa människor, deras familjer och samhället i stort förtjänade denna lidande på grund av till exempel deras otro till Gud, livsstil och/eller etnicitet, kön och bakgrund. Vidare, kan det hända att en elev direkt kopplar en/flera religioner och dess troende till terrorism. Då flera terroristgrupper ofta använder religion för att rättfärdiga sina radikala idéer, händer det att människor ibland länkar ihop en viss religion till terrorism.

Åtgärdsalternativ

Uttalandet om att en/flera terroristattacker är berättigade kan helt enkelt vara en provokation och ett sökande efter uppmärksamhet av barnet. Dock kan det också basera sig på bl.a. elevens extremistiska tänkande eller de åsikter som delas inom han/hennes familj och/eller nära cirkel. Din roll som frontlinjeutövare är att utmana ungdomens uttalande; varför tänker han/hon på detta vis? Be dem förtydliga och utveckla sina tankar och åsikter kring temat. Kom ihåg att du alltid kan gå tillbaka till handbokens introduktion för att identifiera tecken och försiktigt undersöka om detta kan vara ett fall av ungdomsradikalisering. Dessutom, borde du uppmuntra de andra studenterna i lektionen, aktiviteten, osv. att lägga fram argument om ungdomens uttalande och vart det ligger brister på hans/hennes påstående. Under dessa diskussioner är det viktigt att behålla lugnet mellan eleverna då det kan bli en emotionell debatt. Vidare borde du som frontlinjeutövare också komma ihåg att alltid visa empati under dessa samtal, där du understryker att offren för terroristattacker är oskyldiga människor precis som han/hon och alla andra eleverna. Var och en av oss, våra familjer, våra vänner, osv. kan bli offer för terrordåd. Inget argument kan motivera dödandet av människoliv.

Vidare, är det väldigt viktigt att unga förstår att terrorism inte är kopplad till någon viss religion, men har använts under mänsklighetens historia som en ursäkt och förklaring till varför man gör det man gör. I religionens namn har människan rättfärdigat sina onda handlingar och ofta kommit undan med det. Terroristgrupper med radikala ideologier som till exempel Boko Haram och IS har använt religion för att rättfärdiga sina radikala idéer och handlingar. De är muslimer, men det är viktigt att visa att många muslimer brutalt mördats av dessa organisationer, vilket drivit många på flykt till andra länder för att överleva. Det är lätt att attrahera och manipulera folk genom att koppla sig själv/sin organisation till religion och sedan rättfärdiga alla åtgärden genom detta.

Notera att som frontlinjeutövare ska du alltid kontakta föräldrar, socialtjänst och/eller polis om det finns en orsak för oro med en/flera ungdomar.

6. *Hur borde jag agera om jag bevittnar att en ungdom delar extremistpropaganda (i form av till exempel lappar, klistermärken, eller videos via mobiltelefonen) med andra unga?*

Utmaning

Det kan hända att du som frontlinjeutövare märker att en ungdom delar extremistpropaganda med andra ungdomar, i och utanför skolans lokaler. Anledningarna till detta kan starkt variera, och det är viktigt att notera att ändamålet bakom denna handling inte alltid behöver vara medvetet ond. Det kan hända att ungdomen gör det för att få uppmärksamhet, som provokation, eller bara som ett skämt. Dock finns det flera instanser där delningen av denna typ av information är skadlig och farlig; speciellt om det innehåller och/eller uppmuntrar unga till våld. Även radikaliserings och rekryterings av unga för att gå med i extremistiska umgänge kan ske på detta vis, genom att en/ flera delar extremistpropaganda med andra (både via bl.a. nätet, men också personligen).

Åtgärdsalternativ

Om du som frontlinjeutövare kommer i kontakt med en sådan situation är det väldigt viktigt att du vidtar åtgärder så fort som möjligt. Du kan ta itu med detta problem på liknande sätt som när du pratar med dina unga om till exempel falska nyheter, där du uppmuntrar dem att alltid ifrågasätta, reflektera, och tänka kritiskt över denna typ av information. Det kan också vara viktigt att dekonstruera och analysera tillsammans med dina elever de dolda betydelseerna bakom denna form av propaganda, då extremistiska grupper som till exempel högerextrema grupper använder "meme" och skämt för att på så vis nå ut och attrahera fler unga personer. Det kan hända att en ung person visar extremistpropaganda genom att dela till exempel lappar och klistermärken med andra, utan att faktiskt förstå dess betydelse och potentiella alvarliga konsekvenser. De kan göra det för att få uppmärksamhet, provocera, eller bara som ett skämt.

Å andra sidan kan detta också göras med en avsikt, där eleven går extremistgruppens ärenden och försöker - via delandet av propaganda - att radikaliserar andra och väcka intresset hos sina kamrater för denna grupp. Det kan vidare bli en skadlig och farlig situation när denna typ av information innehåller och/eller uppmuntrar unga till våld. Således, ifall du bevittnar att en ungdom delar extremistpropaganda med andra i och utanför skolan, borde du först stoppa detta, ha en seriös konversation med honom/henne om det anses lämpligt, och/eller ta direkt kontakt med din arbetsgivare för att ta kontakt med socialtjänsten och/eller polisen (beroende på dess allvar och brådskande karaktär).

7. Om en/flera ungdomar starkt tror och stödjer olika konspirationsteorier, falska nyheter, och alternativa fakta, hur kan jag på ett konstruktivt sätt motverka detta?

Utmaning

Alla extremistgrupper använder nuförtiden konspirationsteorier och falska nyheter som ett verktyg för rekrytering och för att främja sina radikala agendor. Faktorer som osäkerhet, rädsla, socioekonomiska frågor, och psykiska sjukdomar är exempel på sådant som används. Under de senaste åren har exempelvis högerextremistiska grupper och jihadister visat sig vara aktiva och effektiva i sin spridning av konspirationsteorier, som syftar till att rikta in sig på individer eller grupper som anklagas för att vara ansvariga för det onda/instabila i samhället²⁵. Att skydda ungdomar mot att bli indragna i dessa gruppers konspiratoriska labyrint är avgörande för att driva tillbaka konspirationsteoretikernas förmåga att mobilisera extremistiska handlingar och våld.

Åtgärdsalternativ

Notera att du kan hitta definitionen om vad konspirationsteorier faktiskt är på Europeiska Kommissionens sida "Så upptäcker du konspirationsteorier." Vidare, under tematiska rekommendationen *att leva tillsammans* har det redan tagits upp flera förslag om hur du, på olika sätt som frontlinjeutövare, kan förebygga falska nyheter, desinformation, osv. för att bl.a. förhindra att en/flera ungdomar far illa ut.

Se nedan här för andra idéer om hur du kan som lärare, ungdomsledare, osv. agera om en/flera ungdomar redan är engagerade i konspirationsteorier och alternativa fakta:

- **Trovärdiga budbärare:** att ungdomar får en chans att lyssna på eller t.o.m. organisera en föreläsning med en tidigare extremist kan vara till viktig hjälp och stöd för att skapa och sprida motmeddelanden (till exempel: Christian Picciolini, tidigare nynazist i USA som idag jobbar för att motverka bl.a. radikala meddelanden och extremism).
- **Visa empati:** att bygga en god förståelse med personer som tror på konspirationsteorier kan hjälpa till att utveckla deras fördomsfrihet mot andra.
- **Bekräfta kritiskt tänkande:** utnyttja uppfattningen som konspirationsteoretiker har att de är kritiska tänkare för att omdirigera deras inställning till mer tillförlitliga källor och analyser.
- **Motverka med logik och fakta:** Förklara inkonsekvenser eller tekniker som används för att skapa en konspirationsteori och använd faktabaserad information för att visa att teorin är falsk.
- **Undvik helt att håna han/henne för hans/hennes tro i konspirationsteorier:** En aggressiv dekonstruktion av en konspirationsteori fungerar inte med individer som är mycket engagerade i dessa teorier. Ett sådant tillvägagångssätt kan många gånger göra det värre och du måste därför undvika detta²⁶.

²⁵ För mer information om konspirationsteorier som sprids av högerextrema grupper kan vi starkt rekommendera att du läser följande Radicalisation Awareness Network (RAN) rapport skriven på engelska av Francesco Farinelli, [här](#).

²⁶ Lewandowsky and Cook, "The conspiracy theory handbook".

Det är viktigt att inte glömma att inom debatten om konspirationsteorier är det också lämpligt att gå in i teman som till exempel antisemitism och främlingsfientlighet²⁷. I synnerhet antisemitism är utbredd och judar har varit målet för diskriminering i årtusenden, även i nutida konspirationsteorier. Vidare, är Islamofobi också nuförtiden en del av konspirationsteorier som sprids runt om i världen. Det är viktigt att klargöra att all typ av diskriminering är fel, oavsett ämnet eller agenten. Det behövs att man bekämpar diskriminering och främlingsfientlighet, men detta bör göras utan att anklaga vissa etniska och religiösa grupper²⁸.

8. Hur borde jag agera om en ungdom vill lämna en extremistisk miljö/grupp?

Utmaning

Det kan hända att en ungdom, efter att ha varit involverad i en extremistisk miljö, nu vill lämna denna grupp²⁹.

Åtgärdsalternativ

Barn - precis som vuxna - kan vara involverade i olika typer av våldsbejakande extremism, på olika sätt och i varierande omfattning. Många vill dock efter en tid lämna extremistmiljön och kan då ha behov av stöd och hjälp. På samma sätt som man talar om push- och pullfaktorer när det gäller radikaliseringsprocessen (referera tillbaka till handbokens introduktion för mer information), så kan man använda begreppen när det gäller avradikalisering. Att lämna en våldsbejakande extremistisk miljö och/eller ideologi kan vara förknippat med svårigheter. Den enskilde kan utsättas för hot om våld eller våld från gruppen han/hon vill lämna. Känslor av skam och skuld kan också bli till hinder för att våga söka hjälp. Orsakerna till att människor lämnar en extremistmiljö är lika komplexa som anledningen till varför de en gång drogs in. Det kan bero på att gruppen inte längre uppfyller behoven i den enskildes tillvaro, att priset för att vara med blir för högt i form av till exempel påtryckningar, hot och våld. Det kan handla om besvikelse på ledare och vänner i gruppen. Det kan också röra sig om samhällsförändringar som gör organisationen mindre relevant. Det kan vara möten med nya människor eller nya intressen som gör att en person vill lämna miljön. Personen kan ha blivit desillusionerad, förlorat tron på ideologin eller t.o.m. religionen. Samma besvikelse som en gång riktades mot samhället kan komma att vändas mot gruppen eller ideologin³⁰.

Med detta sagt är det bl.a. ditt uppdrag inom socialtjänsten att stödja dem som vill lämna en extremistisk miljö och ge stöd åt dem som har lämnat så att de inte riskerar att involveras igen. Det kan handla om att tillsammans med skola, fritidspersonal och polis vara uppmärksam på vad som sker i närområdet och att informera generellt om socialtjänstens verksamhet till alla ungdomar. Föreningar och andra aktörer kan också vara med i samverkansarbete och på så sätt kunna närma sig personer i riskzonen på olika sätt.

²⁷ Ifall du vill kan du se definitioner om antisemitism, främlingsfientlighet och islamofobi i till exempel Nationalencyklopedin.

²⁸ För mer information om konspirationsteorier kan vi starkt rekommendera att du besöker Europeiska Kommissionens sida på svenska "Så upptäcker du konspirationsteorier," [här](#).

²⁹ För dig inom socialtjänsten och hälso- och sjukvård kan det vara väldigt intressant att lyssna på podden "På djupet – en podd från Socialstyrelsen." Besök den [här](#).

³⁰ Carlsson, "Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt."